

פרידה מהזוקר יהיד בדורו

פרופ' דניאל כהנמן, מומחה עולמי לחקר קבלת החלטות ופסיכולוגיה התנהגותית והישראלי החמישי לזכות בפרס נובל, הלך אתמול לעולמו בגיל 90 • המאמר הלך אתמול לעולמו בגיל 90 • המאמר פורץ הדרך שפירסם ב־1979 הוכיח לעולם לראשונה שאנשים מקבלים החלטות כלכליות בצורה לא רציונלית

חוקר פורץ דרך ששינה את חקר הכלכלה. פרופ' דניאל כהנמן צילום: עמית שעל

אהרון צ'חנובר

בעקבות היהלום שבכתר המחשבה האנושית

רומן זדורוב – או שרופאים שונים באותה מחלקה, החלטתם על הטיפול ולעיתים אף על האבחנה הבסיסית של אותו החולה עצי מו יכולה להיות שונה. כך הבנתי שהעיסוק בחקר הסרטן פשוט יותר מחקר התנהגותו של האדם.

דרוש אומץ כדי להיכנס לנושא כה מורכב שבו רבים הנעלמים על הירוע. דניאל ניסה בדרך מרתקת ביותר, במחקרים מעמיקים ותוך הבאת דוגמאות מאיררות עייניים, להבין את הצפונות המורכבות ביותר של שיאה של הפעילות האנושית – ההחלטה, אותו יהלום בכתר המחשבה האנושית, אותו מותר האדם מן הבהמה. חוששני שתשובה מוחלטת לא מצא דניאל במחקריו, אך כברת דרך לקראתה עשה גם עשה.

את עבודתו האקדמית החשובה עשה דניאל בירושלים, באוניברסיטה העברית, ואז עזב את ישראל ודרכו צלחה בטרם בים שבמוסדות האקדמיים בעולם, בהם האוניברסיטה של קליפורניה בברקלי ואוניברסיטת פרינסטון בחוף המזרחי של ארצות הברית. אך הוא נשאר ישראלי בכל נימי נפשו. בשנה ומחצה האחרונות רתמתי אותו למלחמה במהפכה המשטרית שחוללה אסון על ראשנו, והוא היה הראשון לחתום כל עצומה בנושא, כולל זו של ניסיון ההשתלטות הנואל של שר החינוך יואב קיש על כתף הארמון המאכסן את החשובים באוצרות הרוח הישראלית – יהודית – הספרייה הלאומית. ביקשתי ממנו שימסור במו ידיו למוזיז האר"ם את העצומה המוחה על החוקת ילדים חטופים בידי ארגון חמאס הרצחני – והוא עשה זאת. כמו רבים מאיתנו הוא התאבל על הריסתה של מדינת ישראל בידי הממשלה הנוכחית, ובמיוחד על הפגיעה הקיומית בתשתיות המחקר והמדע שנבנו בעמל רב בידי מנהיגים בעלי חזון כבן-גוריון.

בשיחה אחרונה עימו הוא תמה איך מעי זה ממשלת זדים לנתץ את החלום היהודי בן אלפיים שנה. שירו של שלמה ארצי, "איפה ישנם עור אנשים כמו האיש ההוא?" אומר רבות על האיש הנדיר הזה. חבל על דאברין ולא משתכחין. יאה זכרו ברון.

אהרון צ'חנובר הוא הותן פרס נובל לכימיה לשנת 2004

בחיים של כל אחד מאיתנו, מדענים בוודאי, אנו נתקלים יום-יום במה שכהנמן ניסה לכמת ולתת לו מסגרת מדעית מוגדרת: אמנות ההחלטה, בעיקר בתנאי אי-ודאות. לנושא זה השפעה מכרעת לא רק על חיינו, אלא גם על חיי אחרים. למשל שופטים ורופאים שמקבלים החלטות שונות בתכלית

פרופ' דניאל כהנמן, חבר וידיד טוב, הותן פרס נובל לכלכלה לשנת 2002, הלך אתמול לעולמו.

שטחי ההתעניינות שלנו רחוקים זה מזה כמרחק שמיים מארץ: זה שלו שוכן במרומי השחקים של הפסיכולוגיה האנושית המורכבת והלא-מובנת, וזה שלי נעוץ בקרקע העובדות הביולוגיות הכמעט מוצקות. לכן אני מרגיש נבוך מעט לכתוב את המילים האלו.

בחיים של כל אחד מאיתנו, מדענים בוודאי, אנו נתקלים יום-יום במה שכהנמן ניסה לכמת ולתת לו מסגרת מדעית מוגדרת: אמנות ההחלטה, בעיקר בתנאי אי-ודאות. מאמריו בנושא עם פרופ' עמוס טברסקי – שניהם מן האוניברסיטה העברית – הם שזיכו אותו בפרס היוקרתי (טב) רסקי נפטר לפני ההכרזה על הפרס שלפי כלליו ניתן רק למי שנמצא בין החיים). את שניים מספריו על הנושא שפורסמו בשנים האחרונות – "לחשוב מהר לחשוב לאט" ו"רעש – הפנס בכושר השיפוט האנושי וכיצד אפשר להתגבר עליו" – קראתי גם, בניסיון לקבל מעט תובנות בדרך החתחתים של תהליך קבלת החלטות. האמת היא שהגעתי לקריאה אחרי שרוב ההחלטות היו כבר מאחוריי, אך תהיתי האם יש דרך לכמת את התהליך ומרכיביו, להכניסו בסדר של כללים שמבטיחים החלטה נכונה ובעקבותיה גם אושר.

שאלות רבות נשאלות בנושא זה, כשההליך מלווה בכל כך הרבה רעשי-מהמקום של הניסיון המצטבר ומה מקומה של האינטואיציה בקבלת ההחלטה? מה השפעתם של הסובבים אותנו, של לחצים חברתיים, מצב כלכלי, כבוד והערכה עצמית, על הבחירות שלנו? איך אנו מקבלים החלטות מקצועיות ואישיות הקובעות את גורלנו לימים ארוכים? האם ניתן לכמת את כל הפרמטרים הללו, לשימם על המאזניים ולשקלם? מה ההשפעה של השנאה להפסיד ושל ביטחון היתר שלנו בתהליך?

לנושא זה השפעה מכרעת לא רק על חיינו, אלא גם על חיי אחרים. עובדה היא כי למשל שופטים שונים, באותו הרכב, מקבלים החלטות ענישה שונות בתכלית כשמונחות לפניהם אותן עובדות עצמן – ראו למשל הכרעת הדין האחרונה במשפט

שלם של חוקרים בתחומי כלכלה וכספים". פרופ' כהנמן היה הישראלי החמישי שזכה בפרס, אחרי הסופר ש"י עגנון וראשי הממשלה מנחם בגין, יצחק רבין ושמעון פרס.

ב־2013 נבחר כהנמן להיות אחר מ־16 חתני פרס החירות לאותה השנה, וקיבל את המדליה מהנשיא לשעבר ברק אובמה. מדליית החירות היוקרתית ניתנת למי שהשיא תרומה יוצאת דופן לביטחון או לאינטרס הלאומי של ארצה, לשלום עולמי, לתרבות הכללית או ליוזמות ציבוריות או פרטיות אחרות. בהודעה הרשמית שהוציא בזמנו הבית הלבן אמר אובמה כי "חתני הפרס השנה בורכו בכישרון נפלא, אך מה שמייחד אותם הוא היכולת לחלוק את הכישרון הזה עם העולם".

מאוניברסיטת פרינסטון, שבה לימד מאז שנת 80, מסרו אתמול כי "היום איבדנו איש חזון, פרופ' דניאל כהנמן. קהילת האוניברסיטה חולקת את תנחומיה עם משפחתו וכל מי שהכיר אותו, למד ממנו ואהב אותו". אחרי טבח 7 באוקטובר, קראו כהנמן ו־85 חתני נובל נוספים לשחרור מייד של הילדים שנחטפו לרצועת עזה. בנוסף, יצא כהנמן נגד הפעילות האנטי-ישראלית באוניברסיטאות בארה"ב. בשנת 2023 התייחס למהפכה המשפטית, ואמר ל־ynet כי היא "חורבן, לא רק בהיבט הערכי". בינואר באותה השנה חתם כהנמן, עם מאות כלכלנים מהארץ ומהעולם, על עצומה נגד צערי הממשלה להחליט מעמד בית המשפט. המכתב הזהיר מפני פגיעה במשק הישראלי והורדת דירוג האשראי של ישראל.

טות שאנשים קיבלו בפועל – שהיו הרבה פחות "רציונליות".

ב־1975 היגר כהנמן לקנדה והחל לעבוד באוניברסיטה של קולומביה הבריטית בוונקובר ובסטנפורד בארה"ב.

במחקרם חשפו כהנמן וטברסקי כמה עקרונות שלפיהם נוטים בני האדם לקבל החלטות: "העדפת המצב הקיים", כשיש אפשרות לשיפור המצב, אך כרוך בו גם חשש מסוים להרעה; "שנאת הפסד", עיקרון לפיו בני אדם מייחסים להפסד עלות כפולה מסיכוי לרווח – גם כשהסכום הזה; וכן "תוצא ההיצג" – ניסוח בעיית החלטה זהה במונחים חיוביים כחלופה אחת, ובמונחים שליליים כחלופה האחרת, יניע בני אדם להעדיף את ה"אפשרות" החיובית על השלילית, גם אם שתי החלופות זהות לחלוטין מבחינת הסיכוי לרווח או להפסד.

הטענה כי בני אדם אינם מקבלים החלטות כלכליות על בסיס שיקולים כלכליים טהורים הייתה מהפכנית בתחום הכלכלה. מחקרם של כהנמן וטברסקי נחשב לאחת מאבני היסוד של המחקר בתחום הכלכלה ההתנהגותית.

על מחקריו פורצי הדרך, זכה בשנת 2002 פרופ' כהנמן בפרס נובל בכלכלה, שאותו חלק עם ורנון סמית. בנימוקיה קבע ועדת הפרס כי כהנמן "הניח את היסודות לשרה מחקר חדש. ממציאו העיקריים קשורים להליך קבלת החלטות במצבי לחץ וחוסר ודאות, שבהם הראה כי צד החלטות של בני האדם (במצבי חוסר ודאות) שונות לחלוטין מאלה הנחזות על ידי מודלים כלכליים סטנדרטיים. עבודתו השפיעה על רור

בקליפורניה. ב־1961 שב לאוניברסיטה העברית והצטרף לסגל המחלקה לפסיכולוגיה.

ב־1969 החל כהנמן בעבודה פסיכולוגית מחקרית משותפת עם הפרופסור לפסיכולוגיה ג'יה עמוס טברסקי. במחקרים שונים הצליחו השניים להוכיח כי קיימות סטיות עקביות בקבלת החלטות, בין שיקוליו של "האדם הרציונלי", שעליהם התבסס ועדיין מתבסס חלק ניכר מהתיאוריה הכלכלית, לבין החלי-

ירון דרוקמן, דניאל אדלסון

אינ-ספור תלמידים במדעי החברה בארץ ובעולם למדו בעשורים האחרונים את המאמר פורץ הדרך של פרופ' דניאל כהנמן ושותפו עמוס טברסקי, Prospect theory: An analysis of decisions under risk. המאמר, שמהווה אבן דרך בקריירה של הפרופ' שהלך אתמול לעולמו, הראה תופעה שליוותה את המחקר של כהנמן כמעט כל שנותיו – כיצד בני אדם מקבלים החלטות כלכליות ממניעים שאינם בהכרח רציונליים.

פרופ' כהנמן, הישראלי-אמריקאי חתן פרס הנובל לכלכלה, הלך אתמול לעולמו בגיל 90. הוא היה פרופסור לפסיכולוגיה ומומחה לכלכלה התנהגותית.

בשנת 1934, נולד פרופ' כהנמן בתל-אביב. הוריו, יהודים אורחי צרפת, בחרו ללדת את בנם בארץ ישראל, ולאחר מכן שבו לצרפת. בזמן מלחמת העולם השנייה נעצר אביו על ידי שלטון הכיבוש הגרמני, אך שוחרר לאחר מכן – בני המשפחה הצילו עימו ל"צרפת של וישי", שם הסתתרו עד תום המלחמה.

ב־1946, לאחר מות אביו, עלתה המשפחה (דניאל, אמו ואחותו) לארץ. כהנמן התחנך בירושלים, ואת שירותו הצבאי עשה כעתודאי. הוא סיים לימודי תואר ראשון במתמטיקה ובפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים, ולאחר שחרורו מצה"ל יצא ללימודי דוקטורט בפסיכולוגיה באוניברסיטת ברקלי

צילום: Hans Mehlin, חתן פרס נובל

קבלת פרס הנובל בשטוקהולם